

УДК 821.161.1

В 58

Людмила ВЛАСЕНКО

К.К. ПАВЛОВА. ЛІТЕРАТУРНА ДОЛЯ ЗАБУТОЇ ПОЕТЕСИ

У статті йдеться про творчість видатної поетеси першої половини ХІХ століття К.К. Павлової. Окреслено етапи її творчого становлення, визначено провідні мотиви й сюжети її творів. Уведено в науковий обіг матеріали, що сприятимуть поглибленню подальших студій в ділянці російської літератури.

Ключові слова: *забуті письменниці, романтизм, жіноча творчість.*

Постановка проблеми. Творчість жінок-поетес у Росії першої половини ХІХ століття досі не досліджена належним чином, хоча відомо, що початок ХІХ століття характеризується стрімким підйомом жіночої літератури. Тогочасний суспільний і економічний розвиток позитивно вплинув на виховання й освіту жінок, що сприяло активному їх входженню в коло літератури. Серед них постаті Кароліни Павлової належить особливе місце. Актуальність пропонованої статті полягає в необхідності дослідити її творчість, щоб з'ясувати чинники, які її детермінували, та окреслити внесок у розвиток російської жіночої літератури епохи романтизму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про те, що в добу Пушкіна до літературного процесу долучилися письменниці-жінки, російському літературознавству відомо не віднині. Про них писали критики ХІХ століття Б.А. Грифцов [3], П.П. Перцов [10], К.С. Аксаков [1]. Їхню працю продовжили сучасні вчені – Є.В. Зінов'єва [6], І.А. Поплавська [11], І. Савкіна [12, 13], Є. Строганова [15], Е. Шоре

[17] та інші, але набутком широкого загалу вона так і не стала. Тож, попри встановлення певних наукових фактів щодо творчого доробку забутих письменниць Росії початку ХІХ століття, численні питання, належні до його кола, потребують детальнішого розгляду. Необхідно, зокрема, окреслити теми жіночих творів та мотиви їх написання, встановити їхні спільні й відмінні риси, визначити історичні й суспільні передумови розвитку жіночого письменства пушкінської доби. Зазначене повною мірою стосується творчої спадщини Кароліни Павлової, що цікава не лише перекладами російських класиків, а й власними поетичними творами.

Мета статті – узявши за основу працю О.І. Білецького [4], схарактеризувати творчість К.К. Павлової, проаналізувати основні віхи її життєвого шляху та особливості становлення як перекладача й поетеси пушкінської доби.

На думку О.І. Білецького, К. Павлова безпідставно забута поціновувачами літератури. І в працях критиків від літератури її ім'я теж трапляється не часто. До цього значною мірою, на наш погляд, спричинилося несприйняття авторкою нових літературних віянь. І це попри те, що вона була знана в аристократичних колах і приятелювала з багатьма відомими сучасниками.

Про життя К. Павлової (1807 – 1893) дізнаємося з “начальной главы ее воспоминаний” [4], а також із згадок критиків і знайомих. Як зазначає О.І. Білецький, К. Павлова “одним представлялась очень смешной фигурой, другим – очень ученой и умной, хоть и мало привлекательной женщиной: о ней ходили анекдоты...” [4].

У салоні З. Волконської молода Кароліна познайомилася з Адамом Міцкевичем, “он произвел на Каролину сильное впечатление, вскоре перешедшее во взаимную любовь” [16, 105]. Поет запропонував їй одружитися, але багатий дядько Кароліни, від якого залежала вся сім'я, не підтримав весілля племінниці з бідним поетом. Згодом Міцкевич зрозумів, що це було всього лиш захоплення, тоді як вона продовжувала кохати його, хоча розуміла, що разом їм не бути. Про це дізнаємося з листа, надісланого поетові до Санкт-Петербурга: “Я убедилась, что не могу жить без дум о тебе, убедилась, что моя жизнь

всегда будет только цепью воспоминаний о тебе, Мицкевич! Что бы ни случилось, душа моя принадлежит тебе одному” [8, 13]. Дружбі з Міцкевичем та коханню до нього К. Павлова присвятила кілька творів – “Рассказ”, “10 ноября”, “Дума”, “К тебе я думу обращаю...”.

К. Аксаков був одним із перших серед тих, хто дав високу оцінку творам Павлової, назвавши їх не “поэтическими”, а “художественными” [1, 140]. Цілком протилежний погляд на них мав М.Є. Салтиков-Щедрін. У статті-відгуку на збірник “Стихотворения К. Павловой” (1863) він стверджує: основний недолік творчості Павлової полягає “в незначительности его содержания” [11, 17].

Походження й освіта Кароліни дали їй змогу займатися перекладами, насамперед на німецьку й англійську мови. Проте вона писала вірші також російською. Перший із них був надрукований у “Отечественных Записках” 1839 року.

О.І. Білецький характеризує 1839 – 1863 роки як етап становлення Павлової як письменниці. На жаль її творчий доробок, як і багатьох сучасниць, загубився в часі. Ще за життя Павлова мріяла про видання збірки власних творів, але цю мрію так і не змогла реалізувати. 1894 року внук К. Павлової пообіцяв її здійснити, але спромігся лише на видання уривка з “Фантасмагорій”. Двохтомник творів Павлової побачив світ 1915 року за редакцією В.Я. Брюсова. До нього увійшло 126 віршів, повість “Двойная жизнь” та деякі інші тексти.

Творчість К. Павлової, на думку О.І. Білецького, цікава “с разных сторон: во-первых, хотя бы по связям с западно-европейской и русской поэзией”, що суттєво позначилося на її творах [4]. Це свідчить про обдарованість авторки, про глибоке знання культури країн, мовою яких вона писала. Уміння поєднати розуміння певних явищ і думок різними мовами, передати їх читачам відіграло у житті Кароліни суттєву роль.

“Княгиня русского стиха” – так називають К. Павлову її прихильники. Вона витворила власний жанр – “жанр послания и элегии (думы), своеобразную форму “рассказа в стихах” [16, 109]. У згоді з його канонами написано твори “Рудокоп”, “Монах”, “Старуха”, “Огонь”

тощо. У кожному з них присутній герой, що переживає особливий життєвий момент. Серед тем, які хвилювали К. Павлову, – “человек и мир, поэт и общество” [16, 109]. Поетеса висвітлює призначення поета, його вплив на суспільство, прагне розкрити особливості його душі, яка не завжди розуміє тих, хто йдуть поруч у житті.

Із російських авторів Павлова перекладає Пушкіна, Баратинського, Язикова, Жуковського. Саме Баратинського вважають учителем К. Павлової. О.І. Білецький дійшов переконання, що їхні творчі манери мають спільні риси:

- 1) обоє тяжіють до вживання складних епітетів;
- 2) у них схожа структура вірша;
- 3) їм властиве палке захоплення “поетичною справою”, добросовісне ставлення до неї;
- 4) “муза поэтессы, как и муза Баратынского, – одинаково скорбные музы...” [4].

Проте музи їхні різні. У Баратинського “пессимизм лежит в основе поэтики” [4], а у Павлової “не так легко отыскать философское обоснование ее пессимизма, и причины его как будто чисто-личные” [4].

Перший етап творчості К.К. Павлової (до 1848 року) “отмечен интересом к темам и сюжетам, которые охотно разрабатывались немецкими романтиками” [4]. Перекладаючи їх твори, вона спершу захопилася ними, а далі відчула в собі немалий потяг до створення власних текстів. І не дивно, що саме німецькі легенди послуговували основою творчості К. Павлової. Запозичуючи сюжети з народних переказів, вона “разрабатывает эти темы со всей возможной простотой” [4]. Як уважає О.І. Білецький, на той час Павлова ще не виробила власного стилю, її тексти характеризує “неправильный распорядок слов, роль которых сводится как будто бы лишь к тому, чтобы напомнить стих, подсобить размеру” [4]. Однак не тільки тоді, а протягом усього творчого шляху авторка намагалася вдосконалити навички римування, розвинути власний словник, “стремилась к обогащению поэтической речи новыми, иногда необычными в ней элементами” [4]. Суттєво, що в “области рифмы современники смотрели

на Павлову, як на феномен свого рода, ее рифмами восторгались, за пристрастие к звонкой рифме над ней посмеивались” [4].

Своєрідність творів Павлової треба шукати, на думку О.І. Білецького, у їхній внутрішній формі: “Ее рифмы иногда чересчур богаты, ее аллитерации иногда неумеренно избыточны, но ведь это единственное украшение, к которому она прибегает” [4]. І далі: “У нее мало образов, передающих впечатления внешнего мира, мало картин этого мира. Стихотворений, посвященных природе, у нее почти нет, изредка являющийся пейзаж или образ из мира природы для нее обычно не символы внутреннего мира, а лишь декорация” [4].

Поетка не може похвалитися таким, як у вчителя (Баратинського), багатством і розмаїттям епітетів [4], але в неї власні бачення й відчуття, зрештою, власний метод передачі сюжетів і образів. Пушкін, один із прихильників Павлової, який суттєво вплинув на її творчість, писав: “Ее сравнения берут свой материал из мира природы, из мира человеческого” [4], проте це різні світи, у неї є “другой мир, для нее более реальный, по крайней мере, по временам: мир сказки, баллады...” [4].

На думку критика “Отечественных записок”, Павлова почала писати не заради забави, а щоб передати “удовлетворение глубокой внутренней потребности: писательница, по его мнению, соединяет с талантом любовь к серьезному просвещению, к мысли” [4]. Також він відмічає, що у творчості Павлової “неприятно противоположение мечты и действительности”, тут спостережено “пристрастие автора к миру мечтательному” [4]. Ця мрійливість, на думку критика “Современника”, не принесла їй нічого доброго, вона не дала нічого нового для читача, “люди охладели не к поэзии вообще, а только к поэзии романтической” [4]. О.І. Білецький дотримується протилежного погляду: “никогда еще, может быть, человечество не сочувствовало так поэзии, жизни, страсти, иронии” [4]. А сама К. Павлова дійшла висновків, що “жизнь лучше снов и правда выше лжи” [7].

Як зазначає О.І. Білецький, до поетеси було двояке ставлення протягом її творчого життя: “в 1848 г. “Современник” хвалит автора за то, что “Двойная жизнь” не является сочинением на заданную

тому, что общественная тенденция только сквозит в его рассказе; в 1860 г. тому же автору в “Рассвете” ставят в вину, что он ничего не доказывает” [4]. Як бачимо, змінюється ставлення не лише до К. Павлової, а до всього, що відбувалося у культурному житті.

Щодо манери письма, то Павлова виробляла її “по самым разнородным образцам, русским и западноевропейским” [4]. Це свідчить про те, що поетеса не цуралася науки, черпала досвід у тих авторів, ким сама захоплювалася. Тож у віршах К. Павлової можна віднайти деяку схожість із сюжетами німецьких поетів.

“Очевидно, что источником мучительной антитезы является не столько литературные впечатления, не столько рассуждения и размышления на общественные темы, сколько лично пережитое и наполовину утаенное в душе. Мучили не только сомнения в собственном даровании, мучила роль женщины-поэта в условиях русской общественности 30 – 40-х гг., роль неестественная и часто нелепая, мучило, наконец, и то раздвоение личности, которое приносит с собой иногда поэтический дар, и которое в женщине-поэте сказывается особенно болезненно” [4]. Бажання покинути письменство спостерігаємо не лише у К. Павлової, а й у Н. Теплової. Вони роздумують над правильністю свого вибору, над тим, що важливіше для жінки: сім'я чи творчість. К. Павлова обрала друге.

Можна, отже, стверджувати, що в душі Павлової “долго кипела внутренняя борьба, закончившаяся не слиянием человека и поэта в единое целое, не спокойным сожительством того и другого в одном существе, рядом, но победой поэта над человеком” [4]. Звичайно, та внутрішня боротьба була притаманна кожній жінці-письменниці, і не дивно, що вони обирали творчість, бо саме цим відрізнялися від інших жінок: у них в душі, у серці живуть такі емоції й переживання, якими вони не можуть не поділитися. І за це їх не можна засуджувати. Проте в середині ХІХ століття така ситуація була рідкістю. “Не этим ли объясняется отчасти и необычная литературная судьба К. Павловой?” [4]. Якщо на початку творчого шляху її хвалили, то згодом забули про неї і навіть поховали раніше, ніж померла. Це теж, імовірно, зіграло

свою роль, адже в особі К. Павлової “поэт уничтожил самого человека” [4].

Щодо ставлення критики до творів К. Павлової зауважимо таке. “Современник” сприймає її як авторку “мотыльково-чижиковой поэзии” [4] – це за назвою одного з віршів Павлової (“Мотылек”), зневажливо сприйнятого критиками. На їхню думку, “поэзия эта ничто иное, как стихотворное применение приятных манер к случайно встречающимся на пути предметам” [4]. Адже “не предметы внешнего мира поражают ее, а она поражает предметы внешнего мира” [4]. Розмови про “мотыльково-чижиковую” поезію авторки зумовлені, уважає Салтиков-Щедрін, невідповідністю форми змістові, через “стихотворное применение приятных манер к случайно встречающимся на пути предметам” [14, 311]. Та хіба людина, яка не відчуває краси довкілля, без думок і почуттів, може виражати власні думки в поетичній формі?

Строго оцінили критики й “Библиотеку для чтения” К. Павлової. Вона, за їх словами, “обнаруживает полное отсутствие какого-либо определенного направления, полную безыдейность, сама форма ее стихов – совсем не безукоризненна” [4]. Як зазначає О.І. Білецький, думка про К. Павлову з часом не змінилася. Про неї як про поетесу починають забувати і лише непотішні віршики про її життя іноді нагадують про неї. К.К. Павлова, аби нагадати про себе, перекладає німецькою твори О.К. Толстого, також вона хоче надрукувати у Росії згадки про власне життя і творчість, але, на жаль, “только вступительная глава нашла себе место” [4].

Відродження К. Павлової як поетеси припадає на епоху Срібного віку й пов’язане з постаттю В.Я. Брюсова. Він опублікував матеріали до біографії К. Павлової в ілюстративному журналі “Новые сочинения”, що виходив у Санкт-Петербурзі. Згодом, уже після смерті поетеси, 1915 року, видано збірку її творів. Але, як і раніше, її життя та творчість перебувають під пильним поглядом критиків, які висловлюються порізно про її твори. Б.О. Грифцов у статті “Каролина Павлова”, яка вийшла 1915 року, спробував виділити основні риси творчості поетеси. На його думку, світосприйняття Павлової полягало в “оригинальной мелодии мысли, неотъемлемой от самой мысли”

[3, 11]. Літературознавець підкреслює, що твори Павлової містять в собі “мир чувств” і “мир мыслей” [3, 11 – 12], що всі думки вона пропускає крізь себе, пише мовою серця та душі, а не сухим і незрозумілим словом.

Критик П.П. Перцов в рецензії “Поэтическая тень” пише про Павлову як про “не очень отчетливую тень пушкинской и славянофильской Москвы, старого московского романтизма и тогдашнего малого, слегка простодушного, слегка сентиментального “стихотворчества” [11, 18]. Він сприймає її “в контексте русской философской лирики Е.А. Баратынского и Ф.И. Тютчева” [11, 18], заявляючи при цьому, що в творах Павлової “веет что-то тютчевское...” [10, 9 – 10]. Можна, отже, зробити висновок, що П.П. Перцов не сприймав належним чином творчість К. Павлової, називав її тінню чоловіків-поетів і прозаїків.

Ю.І. Айхенвальд вбачає в поезії Павлової відчуття “двойственности жизни” [2, 21]. Подвійне життя поетеси він пояснює тим, що кожен поет має виразити себе, передати у віршах свою внутрішню біографію, тобто свої думки й переживання. Критик зазначає, що “во внутренней биографии Павловой преобладают элегические мотивы, которые неотделимы от светлой печали и любви” [11, 18]. Проте “все возвышенное и серьезное она должна выражать непременно стихами, а не прозой... Оттого на ее страницах вполне ощутителен переход прозы в стихи” [2, 151 – 152].

На противагу Ю.І. Айхенвальду, критик В.Ф. Переверзев сприймає К. Павлову лише як “салонну поетесу” [9, 186], у чій поезії важко віднайти глибокий зміст, хоча погоджується, що авторка добре володіє технікою письма, причому в контексті віршування її творчість “не лишена богатства и изящества” [9, 188]. Важливою особливістю творчості К. Павлової, на думку С.Р. Ернста, є вміння поетеси поєднати “прекрасный холод размера” з “глубоким лирическим волнением” [5, 16].

Висновки. Можна, отже, зробити висновок, що К.К. Павлова була яскравою представницею пушкінської епохи. У своєму творчому становленні вона пройшла такі етапи: переклади російських авторів

на німецьку мову; переклади на англійську й французьку мови; створення власних поетичних творів. Провідними мотивами та сюжетами творчості Павлової стали теми кохання, позначені таким вектором розвитку: від звичайного людського кохання – до іншого, уявного.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у порівняльному аналізі творчих доробків К. Павлової, А. Панаєвої, Є. Ростопчиної, Є. Шахової задля уточнення їхнього впливу на розвиток російської літератури пушкінської епохи.

Література

1. Аксаков К.С. Литературная критика / К.С. Аксаков ; сост., вступит. статья и коммент. А.С. Курилова. – М. : Современник, 1981. – 368 с. – (Б-ка “Любителям российской словесности”).
2. Айхенвальд Ю.И. Силуэты русских писателей : в 2 т. Т. 1 / Предисловие В. Крейда. – М. : Терра – книжный клуб; Республика, 1998.
3. Грифцов Б.А. Каролина Павлова / Б.А. Грифцов // Русская мысль. – 1915. – Кн. XI. – 67 с.
4. Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830 – 1860-х годов // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – Ф. 162. – Од. зб. – С. 520 – 522.
5. Эрнст С.Р. Каролина Павлова и гр. Евдокия Ростопчина / С.Р. Эрнст // Русский библиофил. – 1916. – № 6 (Октябрь). – С. 18 – 23.
6. Зиновьева Е.В. Творчество Каролины Павловой / Е.В. Зиновьева // Известия ПГПУ. Гуманитарные науки. – 2008. – № 9 (13). – С. 29 – 31.
7. Павлова К.К. Полное собрание стихотворений / К.К. Павлова. – Л. : Советский писатель, 1939. – 178 с.
8. Павлова Каролина. Стихотворения / Каролина Павлова. – М. : Советская Россия, 1985. – 240 с.
9. Переверзев В.Ф. Салонная поэтесса (По поводу собрания сочинений К. Павловой) / В.Ф. Переверзев // Современный мир. – 1915. – № 12. – С. 7 – 12.
10. Перцов П.П. Поэтическая тень / П.П. Перцов // Новое время. – 1915. – 24 октября (6 ноября). – С. 32 – 36.
11. Поплавская И.А., Шумилина Н.В. Творчество Е.П. Ростопчиной и К.К. Павловой в рецепции писателей и критиков XIX – начала XX в. / И.А. Поплавская, Н.В. Шумилина // Вестник Томского государственного университета. – № 361. – Август 2012. – С. 17 – 20.
12. Савкина И. “Пишу себя...”. Автодокументальные женские тексты в русской литературе первой половины XIX века / И. Савкина. – Academic Dissertation. University of Tampere. – Tampere, 2001. – 360 с.

13. Савкина И. Провинциалки русской литературы (женская проза 30 – 40-х годов XIX века) / И. Савкина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.a-z.ru/women_cd1/html/s_1.htm.

14. Салтыков-Щедрин М.Е. Стихотворения К. Павловой / М.Е. Салтыков-Щедрин // Современник. – 1863. – № 6. – Т. VCVI.

15. Строганова Е.Н. Женщина в мужском костюме : Об автобиографизме “Записок” Н.А. Дуровой / Е.Н. Строганова // Историко-литературный сборник. – Тверь, 2002. – Вып. 2. – С. 32 – 46.

16. Файнштейн М.Ш. Писательницы пушкинской поры (историко-литературные очерки) / М.Ш. Файнштейн. – Л. : Наука, 1989. – 175 с.

17. Шорэ Э. Желание любви и страстное стремление к искусству. Елена Ган и ее рассказ “Идеал” / Э. Шорэ // Филологические науки. – 2000. – № 3. – С. 104 – 116.

Власенко Л. К.К. Павлова. Литературная судьба забытой поэтессы. Статья посвящена творчеству выдающейся поэтессы первой половины XIX века К.К. Павловой. Проанализированы этапы ее творческого становления, определены основные мотивы и сюжеты ее произведений. В научное обращение введены материалы, способствующие углублению разысканий в сфере русской литературы.

Ключевые слова: забытые писательницы, романтизм, женское творчество.

Vlasenko Lyudmyla. K.K. Pavlova. Literary fate of the forgotten poetess. The article is devoted to the research work of a prominent poetess of the first half of the 19th century. The stages of her creative development are outlined; main themes and motifs of her works are identified. Materials that will help deepen further studies in the field of Russian literature are introduced into the scientific use.

Keywords: forgotten authoresses, romanticism, feminine creativity.